

Jazykový transfer u pokročilých hindských/urdu mluvčích češtiny jako druhého jazyka

Nora Melnikova

ABSTRACT:

Language Transfer in Advanced Hindi/Urdu Speakers of Czech as a Second Language

This paper examines the influence of Hindi/Urdu on Czech in advanced Hindi/Urdu L1 speakers of Czech as a second language. At present, dozens of Hindi/Urdu L1-speakers enroll in Czech language courses in India every year, and thousands of Hindi/Urdu L1-speakers live in the Czech Republic and have acquired Czech at various levels of proficiency. The objective of this paper is to provide first empirically based insights for teachers of Czech as a foreign/second language to Hindi/Urdu L1-speakers in India and in the Czech Republic. This study analyzes language production of 10 Hindi/Urdu L1 speakers who have lived long-term in the Czech Republic. The analysis is based on recordings of informal conversations. The obtained linguistic data was compared with standard grammar descriptions of Hindi/Urdu and Czech in order to perform error analysis. With the help of contrastive analysis, errors caused by language transfer were identified and categorized according to the following language domains: phonetics and phonology, and morphosyntax.

KLÍČOVÁ SLOVA / KEY WORDS:

jazykový transfer, osvojování druhého jazyka, mezijazykový vliv, hindština, urdština, výuka češtiny jako druhého jazyka
language transfer, cross-linguistic influence, second language acquisition, Hindi, Urdu, teaching Czech as a second language

1. ÚVOD

V současné době neustále roste počet studentů češtiny, kteří žijí dočasně či trvale v České republice a jejichž prvním či druhým jazykem je hindština nebo urdština. Trvalý zájem o češtinu jako cizí jazyk projevují i studenti Katedry slovanských a ugrofinských jazyků Filozofické fakulty Dillíské univerzity. Vzhledem k této skutečnosti jsme se rozhodli učinit pokus systematicky prozkoumat vliv hindštiny/urdštiny jako prvního jazyka na učení a osvojování češtiny a učinit alespoň předběžné závěry ohledně působení jazykového transferu v oblasti fonetiky, fonologie a morfosyntaxe. Ačkoliv při osvojování češtiny u hindských/urdu mluvčích nesporně hraje významnou roli i transfer pozitivní, svou pozornost v tomto článku zaměříme především na transfer negativní. Na základě výsledků chybové analýzy jazykového materiálu získaného od hindských/urdu mluvčích češtiny a kontrastivní analýzy obou jazyků, doplněných o autorčiny zkušenosti z výuky češtiny na Dillíské univerzitě, se pokusíme identifikovat konkrétní jazykové oblasti a jevy náchylné k působení negativního transferu. (Pojem transfer při analýze jazykových dat pro zjednodušení

používáme pro transfer negativní. Budeme-li se vyjadřovat o transferu pozitivním, bude to vždy výslovně zmíněno.) Tento článek je tedy převážně popisného charakteru a jeho hlavním cílem je shrnout nejzávažnější projevy jazykového vlivu hindštiny/urdštiny na češtinu pro praktickou potřebu učitelek a učitelů češtiny jako cizího jazyka.

2. MLUVČÍ HINDŠTINY/URDŠTINY JAKO PRVNÍHO JAZYKA V ČESKÉ REPUBLICE

Historie migrace mluvčích hindštiny/urdštiny do českojazyčného prostředí není příliš dlouhá. Počet Indů a Pákistánců, kteří se usadili v Československu před rokem 1989, je mizivý. Na počátku devadesátých let po otevření hranic se Československo a posléze Česká republika stala přestupní zemí na migrační trase do západní Evropy, převážně do Německa. Tímto způsobem jí postupně prošlo velké množství migrantů, z nichž někteří z různých důvodů do cílové země nedorazili a v ČR zůstali. V případě migrantů z indického subkontinentu se jednalo především o ekonomické migranty pocházející z venkova indického a pákistánského Paňdžábu — mluvčí paňdžábštiny s nepříliš vysokým vzděláním, kteří povětšinou našli uplatnění v české gastronomii. V menší míře docházelo i k migraci z Bangladéše. Nevelký počet mluvčích hindštiny, kteří se usadili v České republice v devadesátých letech 20. století a v prvním desetiletí 21. století, sestával převážně ze zaměstnanců soukromých firem a studentů, kteří studovali na českých univerzitách. Tito mluvčí pocházeli nejčastěji ze středních vrstev a v České republice se usadili buď kvůli české partnerce (naprostá většina přistěhovalců byli muži), nebo kvůli výhodné nabídce práce. Většina účastníků našeho výzkumu pochází právě z této migrační vlny.

Se vstupem do Evropské unie se zvýšila i atraktivita České republiky jako cílové migrační destinace. Nemalé množství mluvčích hindštiny/urdštiny, ať už z Indie či z Pákistánu, v současné době pracuje již tradičně v oblasti gastronomie nebo i v jiných odvětvích soukromého podnikání (oděvy, potraviny či turismus), i když se jejich počet zdaleka nevyrovná počtu mluvčích paňdžábštiny. V posledních letech se demografické složení mluvčích hindštiny v České republice výrazně proměnilo. Česká republika, konkrétně Praha, se od turistické sezóny 2016 stala novým objevem indického zahraničního turismu a oblíbenou turistickou destinací. To pravděpodobně spolu s dalšími faktory přispělo k nárůstu počtu expatů s hindštinou jako prvním (nebo druhým) jazykem. Jde zejména o zaměstnance nadnárodních korporací — softwarové inženýry, kteří si k přechodnému několikaletému pobytu vybrali mezi evropskými velkoměsty právě Prahu. Někteří z nich se pak rozhodli zakotvit zde dlouhodobě. Mezi důvody tohoto rozhodnutí patří relativně vysoká kupní síla, kterou nadnárodní korporace v České republice svým zaměstnancům poskytují, spolu s relativně nízkými životními náklady, dobře fungujícími veřejnými službami, bezpečností, příjemným podnebím, relativně čistým životním prostředím a kvalitním bezplatným vzděláním. Tento trend skýtá naději na možnost dalšího výzkumu nejen jazykového transferu, ale i bilingvismu a dalších jazykových fenoménů.

3. JAZYKOVÝ TRANSFER

Jazykový transfer neboli mezijazykový vliv je termín, kterým se obvykle označuje vliv prvního jazyka na osvojování a užívání dalších jazyků (frontální transfer). Může se však vztahovat i na vliv dalších jazyků na jazyk první (reverzní transfer) nebo vzájemný vliv jazyků dalších (laterální transfer). Podle Roda Ellise je transfer „strategie učení, pomocí níž student používá svou znalost jednoho jazyka jako zdroje pro formulování hypotéz ohledně forem, struktur, funkcí, významů, pravidel a vzorců jazyka jiného“ (Ellis, 1994, s. 314, cit. v Jarvis & Pavlenko, 2008, s. 9). Roli, kterou transfer hraje, lze zřetelně pozorovat na rozdílech v rychlosti a způsobu osvojování jazyka v závislosti na rozdílnosti prvního jazyka (či dalších jazyků, které mluvčí ovládá) a jazyka cílového. Z pohledu výuky druhého jazyka v zásadě rozlišujeme transfer negativní, který vyplývá z rozdílnosti obou jazyků a přináší negativní důsledky (chyby, nadměrná či nedostatečná produkce struktur cílového jazyka), a transfer pozitivní, který je založen na podobnosti obou jazyků a může osvojování usnadnit a urychlit. Transfer však není přímo úměrný úrovni osvojení cílového jazyka (Jarvis & Pavlenko, 2008, s. 11–12). V šedesátých a sedmdesátých letech 20. století mnoho autorů od používání termínu transfer začalo upouštět, protože jej spojovali s behaviorismem a strukturalismem, které byly tehdy považovány za překonané (Odlin, 1989, s. 22–24). V mnoha publikacích se proto místo něj objevuje termín mezijazykový vliv (*cross-linguistic influence*). Tento termín používá i nejvýznamnější moderní studie transferu Jarvis a Pavlenko (2008). V tomto článku však budeme používat termín transfer, jednak kvůli jeho stručnosti a názornosti, jednak proto, že spojení tohoto termínu s behaviorismem dnes již povětšinou upadlo v zapomnění. Zároveň s transferem působí i další významné faktory jako vývojové sekvence, univerzální principy učení atd. (*ibid.*, 2008, s. 12). Transfer zasahuje všechny úrovně jazyka, od fonetiky a fonologie přes morfologii a syntax až po pragmatiku a konceptuální myšlení.

Prvními moderními badateli, kteří se explicitně zmiňují o transferu, byli filologové a sanskrťtisté Friedrich Max Müller (1861) a William Dwight Whitney (1881). Autory prvních zásadních příspěvků k studiím transferu však byli ve 20. století Charles Fries (1945), Uriel Weinreich (1953) a Robert Lado (1957). Během následujících desetiletí je se svými díly následovali Susan Gass a Larry Selinker (1983, 2008), Eric Kellerman a Mike Sharwood Smith (1986), Terence Odlin (1989), Rod Ellis (2008), Scott Jarvis a Aneta Pavlenko (2008) a mnoho dalších. V poslední době se rovněž objevilo několik děl zaměřených na bidirekcionální transfer, například Aneta Pavlenko a Scott Jarvis (2002), Amanda Brown a Marianne Gullberg (2008), Alison Gabriele (2009) a Aasa Moattarian (2013)

Autor zásadní monografie o transferu Terence Odlin se o moderní historii studia jazykového transferu vyjadřuje jako o historii kontroverzí (Odlin, 1989, s. 15–24). Význam transferu ve studiu osvojování druhého jazyka byl zpochybněn v pozdních šedesátých letech, kdy byly vystaveny útoku dva předpoklady, které byly do té doby všeobecně přijímány. Prvním předpokladem bylo, že se učení druhého jazyka diametrálně odlišuje od osvojování jazyka prvního. Tehdejší lingvistika byla silně ovlivněna myšlenkami behaviorismu a chápala transfer z prvního jazyka jako vliv starých jazykových zvyků, které mají být nahrazeny novými. Druhý předpoklad spočíval v tom,

že je možné spolehlivě předpovědět výskyt transferu na základě kontrastivní analýzy. Tyto myšlenky rozvíjeli lingvisté jako Robert Lado a Charles Fries, kteří proto například trvali na tom, aby byli studenti s odlišnými prvními jazyky vyučováni podle odlišných výukových materiálů. Tento myšlenkový směr byl napaden v sedmdesátých letech. Útok byl zaměřen na kontrastivní analýzu, která ve svých předpovědích ohledně osvojování druhého jazyka často selhávala. Začaly se objevovat návrhy, aby byla kontrastivní analýza používána pouze k vysvětlování chyb, a nikoliv k jejich předvídání. Nově vzniknuvší chybová analýza kromě toho odhalila mnoho dalších typů chyb, které nemohly být vysvětleny transferem. Zároveň byla objevena překvapivá podobnost mezi osvojováním prvního a druhého jazyka. Na základě výsledků longitudinálních studií osvojování druhého jazyka byl vytvořen koncept vývojových sekvencí, který se stal klíčovým aspektem studií transferu. Stephen Krashen a další badatelé zašli ve své kritice tak daleko, že začali tvrdit, že transfer hraje při osvojení gramatiky pouze zanedbatelnou roli (Odlin, 1989, s. 21). Mezi nedostatky, které charakterizovaly myšlení „popíračů“ jazykového transferu, Odlin zmiňuje jejich zaměření na chybu, pomíjení skutečnosti, že transfer působí souběžně s univerzálními vývojovými sekvencemi, a přílišný důraz na morfologii a syntax. Sedmdesátá a osmdesátá léta však přinesla nové empirické studie, které dodaly dostatek přesvědčivých důkazů pro význam transferu (*ibid.*, s. 23–24).

Jarvis a Pavlenko (2008, s. 4–19) uvádějí svůj vlastní pohled na jednotlivé fáze výzkumu transferu. Transfer byl podle nich v první fázi zkoumán jako proměnná, která ovlivňuje jiné procesy, jako například osvojování druhého jazyka. V druhé fázi v druhé polovině sedmdesátých let se stal předmětem výzkumu jako samostatný proces s vlastními příčinami a následky. Ve třetí fázi v devadesátých letech se zformovaly teorie objasňující transfer v širším kontextu s ohledem na sociální, mentální a další okolnosti a ve čtvrté, zatím poslední fázi se vyvinul fyziologický popis toho, jak k transferu dochází v lidském mozku, a objevily se nové oblasti bádání a teoretické uchopení transferu. Tyto fáze na sebe přímo časově nenavazují, ba naopak, navzájem se překrývají, a některé typy výzkumu typické pro dřívější fáze existují dodnes. Výzkum popsany v tomto článku lze typově zařadit do fáze druhé, v jejímž rámci vzniklo mnoho empirických studií. Tomu odpovídá i aplikace chybové analýzy a použití kontrastivní analýzy k objasnění jejich výsledků. Než však přistoupíme k samotné analýze, stručně popíšeme první jazyk respondentů — hindštinu.

4. HINDŠTINA/URDŠTINA JAKO LI

Kontrastivní analýza byla provedena na základě moderní standardní hindštiny (MSH) a spisovné češtiny, které jsou definovány standardními gramatikami a slovníky. V případě hindštiny se jednalo o Montaut (2004), McGregor (1993, 1995), v případě češtiny o Štícha (2018), Filipec et al. (2003). Při chybové analýze konkrétních případů transferu byly brány v úvahu i tvary češtiny nespisovné.

Tento postup je zcela bez problémů v případě češtiny, poměrně homogenního jazyka s malým počtem mluvčích a velmi dobře kodifikovanou spisovnou formou. Striktní použití kontrastivní analýzy u MSH je však naopak velmi problematické.

Jazykový areál hindštiny (a urdštiny) v Indii je nesmírně rozsáhlý. Zahrnuje Dillí (hlavní město a unijní teritorium) a devět severoindických států, které zauímají větší část severní Indie: Harijánu, Uttarpradéš, Rádžasthán, Madhjadpradéš, Bihár, Džhárkhand, Čhattísgarh, Uttarákhand a Himáčalpradéš. Ve sčítání lidu z roku 2011 (*Census of India*, 2011, s. 6) prohlásilo hindštinu za svůj „mateřský jazyk“, definovaný jako „jazyk, kterým v dětství na dotyčnou osobu mluvila matka“, (*ibid.*, s. 3) více než 528 milionů obyvatel. Výsledky sčítání lidu pod sekci „hindština“ uvádějí 40 dialektů (včetně „jiné“ a „hindština“), z nichž některé by z čistě lingvistického hlediska bylo možno klasifikovat jako samostatné jazyky (například rádžasthánské dialekty na západě, dialekty v Biháru na východě či pahárské (horské) dialekty na severu). Moderní standardní hindština je založena na smíšeném dialektu Dillí sedmnáctého století (kharí bóli) a zahrnutí výše jmenovaných „dialektů“ pod pojem hindština je rozhodnutí politické, které bylo motivováno snahou o ustanovení největšího indického jazyka jakožto národního jazyka nezávislé Indie vedle koloniální angličtiny. Moderní standardní hindštinu lze definovat jako „dialekt, který používají vzdělané městské vrstvy v neformální konverzaci“ (Ohalá, 1983, cit. v Masica, 1991, s. 92). Při analýze jazykového materiálu je proto třeba mít na paměti, že respondenti pocházejí z nejrůznějších částí Indie, a jazykový transfer tedy nemusí být vždy transferem z moderní standardní hindštiny.

Další otázkou, která je nasnadě, je vztah mezi hindštinou a urdštinou, neboť v našem výzkumu používáme spolu s jazykovými daty získanými od mluvčích hindštiny i data, která jsme získali od respondenta hovořícího urdštinou. Každý z těchto jazyků je národním jazykem jednoho státu, hindština Indie a urdština Pákistánu. Urdštinu označilo ve sčítání lidu z roku 2011 za svůj mateřský jazyk téměř 51 milionů obyvatel Indie (*Census of India*, 2011, s. 7) a 13 milionů mluvčích urdštiny jako prvního jazyka žije v Pákistánu. Hindština a urdština jsou ze společensko-kulturního hlediska považovány za rozdílné jazyky, ale z lingvistického jazyka je jejich běžně mluvený jazyk téměř identický, pouze s malými rozdíly v oblasti lexika a zanedbatelnými rozdíly v oblasti gramatiky. Jejich literární varianty mohou být na druhou stranu v nejvyšších registrech (náboženská či odborná literatura) téměř nesrozumitelné, neboť čerpají slovní zásobu z rozdílných jazyků (hindština ze sanskrtu, urdština z arabštiny a perštiny). Masica (1991, s. 27) se o hindštině a urdštině výstižně vyjadřuje jako o „různých literárních stylech založených na jednom lingvisticky definovaném dialektu“. V literatuře se můžeme rovněž setkat se souhrnným názvem hindustánština. Kromě toho oba jazyky používají odlišné písmo — hindština indické písmo dévanágarí a urdština nastalík, upravené písmo persko-arabské. Přes všechny tyto rozdíly je pro naši studii, která je založena výlučně na běžně mluvené formě obou jazyků, jazykový materiál v urdštině stejně relevantní jako jazykový materiál v hindštině.

Dalším jevem typickým pro jazykovou situaci indického subkontinentu, který musíme vzít v potaz, je velice častý multilingvismus, objevující se v ještě vyšší míře u obyvatel měst v důsledku masové migrace za prací. Kromě znalosti vlastního jazyka/dialektu je velmi rozšířená znalost sousedních jazyků/dialektů, moderní standardní hindštiny a do jisté míry i angličtiny. V městských vyšších středních vrstvách je angličtina dokonce nezřídka užívána jako první jazyk, a to zvláště ve smíšených manželstvích. Angličtina, zděděná po koloniální vládě, v Indii i nadále hraje vedle

hindštiny roli *lingua franca* a je stále považována za prestižní jazyk. Tomu napomáhá její využitelnost na trhu práce, ať již v místních firmách a státní správě, v místních pobočkách mezinárodních a nadnárodních společností, či v zahraničí.

5. METODOLOGIE

5.1 RESPONDENTI

Výběr účastníků výzkumu byl ovlivněn zčásti cílem projektu, zčásti okolnostmi sběru dat. Výzkum si původně kladl za cíl zachytit i případný transfer opačným směrem, tedy z češtiny do hindštiny/urdštiny. Byli proto vybráni mluvčí hindštiny/urdštiny (z důvodů uvedených v kapitole 4, která vyjasňuje vztah hindštiny a urdštiny, a také vzhledem k převažujícímu počtu mluvčích hindštiny v našem výzkumu nadále pro zjednodušení používáme jen termín „hindština“), kteří žijí v České republice co možná nejdéle. Je totiž nasnadě a bylo i prokázáno, že pravděpodobnost opačného transferu s přibývajícím znalostí druhého jazyka stoupá (Jarvis & Pavlenko, 2008, s. 40). Toto kritérium výběru zároveň umožnilo odhalit nejtvrdošíjnější projevy vlivu hindštiny na češtinu, které se v podobě chyb objevují mnohdy i po třiceti letech pobytu v prostředí cílového jazyka. Zároveň nás to však postavilo do obtížné situace vzhledem k malému počtu potenciálních respondentů. Počet respondentů byl tedy stanoven na deset, což bylo zároveň v souladu s naším záměrem provádět spíše kvalitativní než kvantitativní výzkum. V našem vzorku se odráží poměr mužů a žen ve vlně přistěhovalců z indického subkontinentu v 90. letech a na počátku 21. století — jazykový materiál poskytlo devět mužů a jedna žena. Vzhledem ke zkušenostem s nedůvěrou respondentů z indického subkontinentu k výzkumům založeným na etnické identitě a k nedostupnosti osobních dat týkajících se prvního jazyka obyvatel České republiky byla k nalezení respondentů použita metoda sněhové koule — nepravděpodobnostní metoda výběru vzorku, která je v sociologii používána při výzkumu skrytých populací. Potenciální respondenti byli osloveni na základě osobních kontaktů autorky. Nevýhody této metody spočívají v nežádoucí homogenosti vzniklého vzorku. V našem případě to znamená, že všichni respondenti náležejí ke střední třídě a naprostá většina má univerzitní vzdělání a mluví plynule anglicky (většinou na úrovni C1 SERR). Právě znalost angličtiny s sebou nese vysokou pravděpodobnost z našeho pohledu rušivého transferu z angličtiny.

Respondenti obdrželi dotazník, jehož účelem bylo zjistit jejich demografické a lingvistické údaje. Hlavním cílem dotazníku bylo zachytit skutečnosti, které jazykový transfer mohly ovlivnit, a identifikovat jeho další potenciální zdroje. Z dotazníku vyplynulo, že čtyři respondenti byli v době výzkumu ve věku 30–35 let, dva ve věku 35–40 let, dva ve věku 40–45 let a dva ve věku 45–50 let. Čtyři měli technické profese, šest se zabývalo obchodem či marketingem a téměř všichni dosáhli univerzitního vzdělání alespoň bakalářského stupně. Před příchodem do České republiky žili na řadě míst, především v Indii.

Zvláštní série otázek se týkala jazykového pozadí respondentů. Všichni respondenti označili za svůj první jazyk hindštinu/urdštinu (z toho v jednom případě

kumáúnštinu, jazyk používaný v Uttarákhandu, uvedený v jazykové části výsledků indického sčítání z roku 2011 pod kategorií hindština), v některých případech spolu s dalším jazykem (ve většině případů se jedná o severoindické indoárijské jazyky, v jednom případě byla uvedena angličtina a v jednom paštštinu). Většina respondentů uvedla, že hovoří plynně anglicky, a většina ovládá alespoň základy dalšího indického jazyka. Další set otázek se týkal doby pobytu v České republice a studia češtiny. Naprostá většina dotazovaných žije v České republice déle než 10 let, ale jen polovina prošla delším intenzivním kurzem češtiny a pouze dva delším neintenzivním kurzem. Současná jazyková úroveň češtiny převážné většiny respondentů se pohybuje mezi B2 a C1 (jde o přibližný odhad na základě nahrávaného rozhovoru, neboť autorka s účastníky výzkumu jinak mluví většinou hindsky).

Poslední série otázek se týkala používání jazyků v každodenní komunikaci. Většina respondentů komunikuje se svými partnery několika jazyky, nejčastěji anglicky a česky. S přáteli hovoří téměř všichni anglicky a česky, většina také hindsky. V práci používají všichni angličtinu a češtinu, téměř polovina rovněž hindštinu. Všichni respondenti ve svém volném čase sledují zprávy a filmy v angličtině, téměř všichni i v češtině a/nebo v hindštině. Všichni anglicky čtou, většina čte i česky a/nebo hindsky (viz Tabulky 1, 2).

Dotazníková data shrnutá v tabulkách ukázala, že formální výuka češtiny u účastníků výzkumu hraje daleko menší roli než neformální osvojování. Zdá se, že na jejich jazykovou úroveň má významný vliv zejména délka pobytu. Za zmínku stojí rovněž velké množství jazyků, které respondenti ovládají, včetně častého bilingvismu. Na osvojování češtiny tedy může mít kromě hindštiny vliv i znalost dalších jazyků. Zajímavá je také skutečnost, i když pro náš výzkum nemá žádný význam, že generace rodičů našich respondentů měla k hindštině daleko volnější vztah než oni sami. Naopak důležité pro náš výzkum je, že všichni respondenti běžně používají angličtinu a češtinu (šest z nich má či mělo českou partnerku, dva slovenskou) a většina z nich používá i hindštinu, ať už doma s partnerkou (dva respondenti), nebo v práci, s přáteli, či při sledování filmů a četbě.

5.2. SBĚR DAT

Účast na výzkumu byla motivována nezištnou ochotou pomoci při výzkumu, a proto byly podmínky sběru jazykového materiálu nastaveny tak, aby respondenty co nejméně zatěžovaly. Byla zvolena metoda nahrávání mluveného projevu v češtině v délce celkem 10 minut. Místo a čas setkání stanovili sami účastníci výzkumu — ve čtyřech případech se jednalo o kavárnu nebo čajovnu, třikrát o restauraci či bar, dvakrát o pracoviště a jednou o bydliště respondenta. Prostředí bylo ve třech případech poměrně rušné, kvalita vzniklých nahrávek však byla dostatečná i pro fonetickou analýzu.

Záznam ústního projevu nám umožnil získat velké množství materiálu během velmi krátké doby. Volba neformálního prostředí napomohla zamezit aktivaci afektivního filtru. Ze stejného důvodu a také proto, že se jednalo o první předběžnou studii, která nebyla zaměřena na žádný konkrétní jazykový jev, byla zvolena forma neformálního rozhovoru. Výsledné rozhovory se nakonec velmi blížily reálnému

	BD (m.)	BK (m.)	GB (m.)	EK (m.)	ND (m.)
Věk	45–50	30–35	40–45	30–35	45–50
Zaměstnání	podnikatel	technik	technik	manažer prodeje	programátor
Předchozí bydliště	Indie (Bengalúru)	Indie (Nárnaul)	SAE, Pákistán (Karáčí)	Indie (Nové Dillí)	Indie (Šahdól)
První jazyk	HIN	HIN	URD	kumáúnština (HIN)	bengálština, HIN
Jazyk mezi rodiči	HIN	HIN	URD, pašt- ština	kumáúnšti- na, paňdžáb- ština	bengálština
Jazyk rodiče s respondentem	HIN	HIN	URD	HIN	bengálština, HIN
Jazyky plynně	AJ, ČJ	AJ, ČJ	arabština, AJ, ČJ	AJ, ČJ	AJ, ČJ
Jazyky základ	indické ja- zyky	paňdžábšti- na, francouz- ština		paňdžábšti- na, sloven- ština	paňdžábština, ruština
Život v ČR (v letech)	20–25	10–15	15–20	10–15	25–30
Intenzivní kurz ČJ	0	1 rok	0	1 rok	1 rok
Neintenzivní kurz ČJ	0	0	0	1 rok	3 roky
Přibližná úroveň SERR (ČJ)	C1	B2	B2	C1	C1
Jazyk s partnerem (v letech)	ČJ, AJ (20)	HIN (6)	AJ, ČJ (20)	AJ, slovenšti- na, ČJ (10)	ČJ (15)
Jazyk s přáteli (podle frekvence)	HIN, AJ, ČJ	AJ, HIN, ČJ	URD, ČJ, AJ	HIN, AJ, ČJ	HIN, ČJ, ben- gálština
Jazyk v práci	AJ, ČJ, HIN	AJ, ČJ	ČJ, AJ	ČJ, HIN, AJ	ČJ, AJ
Poslech (televize, filmy)	HIN, AJ, ČJ	AJ, HIN	AJ, ČJ	AJ	HIN, AJ, ČJ
Čtení	HIN, AJ, ČJ	AJ	AJ, URD	AJ	HIN, AJ, ČJ
Nahraný jazykový materiál (min./slova)	18:64/1613	12:35/700	10:15/1316	11:18/684	12:31/1172

TABULKA 1: Informace z dotazníku, respondenti 1–5

(zkratky: HIN = hindština, URD = urdština, ČJ = čeština, AJ = angličtina, m. = muž, f. = žena).

	SL (m.)	SS (m.)	NT (m.)	TD (f.)	UV (m.)
Věk	35–40	30–35	40–45	30–35	35–40
Zaměstnání	IT podpora	marketing, film	podnikatel	recruiter	podnikatel
Předchozí bydliště	Indie (Nové Dillí)	Indie (Puné)	Německo, In- die (Mumbaí, Indaur)	Indie (Nové Dillí)	Indie (Mumbaí), Slovensko
První jazyk	HIN	HIN, AJ, paň- džábština	HIN, sindh- ština	HIN, AJ	gudžarátština, HIN
Jazyk mezi rodiči	HIN	HIN, paň- džábština	sindhština	HIN	gudžarátština
Jazyk rodiče s respondentem	HIN	HIN, AJ, paň- džábština	HIN, sindh- ština	HIN, AJ	gudžarátština, HIN
Jazyky plynně	paňdžáb- ština, ha- rijánština, AJ, ČJ	ČJ, slovenština	AJ, ČJ	AJ, ČJ	maráthšti- na, ČJ, sloven- ština
Jazyky základ	sanskrt	maráthština, sanskrt, fran- couzština	němčina	španělština	ruština
Život v ČR (v letech)	10–15	5–10	15–20	25–30	15–20
Intenzivní kurz ČJ	1 rok	1 měsíc	0	2 měsíce; čes- ká ZŠ 2.–6. třída	0
Neintenzivní kurz ČJ	2 roky	6 měsíců	6 měsíců		0
Přibližná úroveň SERR (ČJ)	B2	B2	C1	C2	B2
Jazyk s partnerem (v letech)	HIN (3)	AJ, slovenšti- na s prvky ČJ (10)	AJ smíšená s ČJ/HIN (15)	AJ (10)	slovenština, ČJ (?)
Jazyk s přáteli (podle frekvence)	HIN, AJ, paňdžáb- ština	AJ, ČJ/sloven- ština, HIN	AJ, ČJ, HIN	ČJ, AJ	AJ, HIN, ČJ
Jazyk v práci	AJ, ČJ, HIN	AJ, HIN, ČJ	ČJ, AJ	ČJ, AJ	AJ, ČJ
Poslech	AJ, HIN, ČJ	AJ, ČJ, HIN	AJ, HIN	AJ, ČJ	AJ, HIN
Čtení	AJ, HIN, ČJ	AJ, HIN	AJ, HIN	AJ	AJ, ČJ
Nahraný jazykový materiál (min./slova)	14:27/1137	10:30/953	8:59/881	7:09/683	20:01/1740

TABULKA 2: Informace z dotazníku, respondenti 6–10.

rozhovoru při setkání po několika letech či seznámení skrze společné přátele. Tomuto nastavení odpovídal i výběr témat, která zahrnovala příchod do České republiky, zkušenosti s životem v České republice, práci a rodinu, osudy společných známých atd. Toto tematické zakotvení zajistilo do určité míry rovněž srovnatelnost jednotlivých rozhovorů. Všechny rozhovory prováděla autorka výzkumu, mluvčí češtiny jako prvního jazyka. Po rozhovoru v češtině následoval desetiminutový rozhovor v hindštině, který měl sloužit k zachycení reverzního transferu. Jak se však ukázalo, k jeho projevení by pravděpodobně lépe posloužila obtížnější témata, která by respondentům umožnila opustit dobře známé oblasti gramatiky a slovní zásoby, a také větší množství materiálu. Nahrávky byly pořízeny na diktafon značky Olympus WS-450S v nejvyšší kvalitě nahrávání a s aktivovanou funkcí potlačení šumu. Veškerý materiál byl přenesen do počítače a autorka převedla rozhovory do písemné podoby s pomocí programu oTranscribe. V textu pak u každého respondenta vyznačila všechny chyby a na základě znalosti obou jazyků a zkušeností s jejich výukou provedla chybovou analýzu za účelem identifikace chyb způsobených transferem. Následně pak chyby, u nichž předpokládala, že byly způsobeny transferem, roztrídila podle jednotlivých jazykových oblastí, fonetiky, fonologie a morfosyntaxe. Poté byly roztržiděné chyby buď dále kategorizovány a vysvětleny za pomoci kontrastivní analýzy, nebo po zjištění, že se ve skutečnosti o chyby z transferu nejedná, byly ze seznamu chyb vypuštěny.

6. FONOLOGICKÝ A FONETICKÝ TRANSFER

V této části budou nejprve uvedeny výsledky kontrastivní analýzy, které budou poté použity k vysvětlení chyb v jazykových datech získaných od respondentů. Veškeré příklady, které v analytické části článku uvádíme, pocházejí z námi zaznamenaných jazykových dat. Vzhledem k omezenému rozsahu získaného materiálu je obtížné jednotlivé jevy kvantifikovat, a to jak v této části, tak v části zabývající se morfologií a syntaxí. Pokud se konkrétní projev negativního transferu v celém souboru jazykových dat vyskytuje častěji než v jednotkách případů, zmiňujeme se o tom v poznámce. Pokud je u konkrétní chyby zjevná souvislost s profilem respondenta, tuto skutečnost rovněž uvádíme.

Fonologický systém češtiny a hindštiny vykazuje značné podobnosti, ale obsahuje i některé odlišnosti, které mohou zapříčinit jazykový transfer. Pozornost budeme věnovat zejména případům, kdy dochází k realizaci odlišného fonému. Při kontrastivní analýze se nejprve zaměříme na samohlásky.

6.1. SAMOHLÁSKY

Na první pohled se z Tabulek 3 a 4 zdá, že problémy s osvojováním českých samohlásek pravděpodobně nebudou příliš výrazné, neboť oba systémy samohlásek sobě zhruba odpovídají. V získaném jazykovém materiálu se však objevuje několik opakujících se chyb. V případě dvojhásky [ou] dochází ke zjednodušení samohlásky ([ou] > [u:], např. *dovolen*[u:] místo *dovolen*[ou], *s holk*[u:] místo *s holk*[ou],

	přední	střední	zadní
zavřená krátká	इ / i [ɪ]		उ / u [ʊ]
zavřená dlouhá	ई / i [i:]		ऊ / ū [u:]
středová dlouhá	ए / e [e:]		ओ / o [o:]
	ऐ / ai [ɛ:] ¹		औ / au [ɔ:] ²
otevřená krátká		अ / a [ə]	
otevřená dlouhá			आ / ā [a:]

TABULKA 3: Samohláskový systém hindštiny (Shapiro, 2003, s. 285, s drobnými úpravami) — dévanágarí / odborná transliterace — IPA. Všechny hindské samohlásky mají i nazalizovanou podobu (fonémicky).

	přední	střední	zadní
zavřená krátká	i/y [ɪ]		u [ʊ]
zavřená dlouhá	í/ý [i:]		ú/ů [u:]
středová krátká	e [ɛ]		o [o]
středová dlouhá	é [ɛ:]		ó [o:]
otevřená krátká		a [a]	
otevřená dlouhá		á [a:]	
dvojhlásky	ou [ou]	(au [au])	(eu [eu])

TABULKA 4: Samohláskový systém češtiny (*Handbook of the International Phonetic Association*, 1999, s. 72) — latinka — IPA.

[ou] > [o], např. *dl[o]ho* místo *dl[ou]ho*). To je možné vysvětlit na základě kontrastivní analýzy, neboť dvojhlásky [ou] se v hindštině nevyskytuje. Dále se objevuje několik případů krácení samohlásek (*měs[i]ců* místo *měs[i:]ců*, *př[i]ští* místo *př[i:]ští* a *vr[a]til* místo *vr[a:]til*). Kontrastivní analýza nenaznačuje, že by se mohlo jednat o chybu z transferu, ale Montaut (2004, s. 21) se ve své gramatice hindštiny odchyluje od hláskosloví Shapira a dalších lingvistů ovlivněných samohláskovým systémem sanskrtu, který důsledně dodržuje krátkou a dlouhou podobu samohlásek [a], [i], [u], a místo [i/i:] a [ə/a:] uvádí [i/i] a [ə/a], což je bližší skutečné současné výslovnosti MSH. O chybu z transferu by se tedy jednat mohlo. V porovnání s mluvčími jiných jazyků (například němčiny) však k nedodržování délk samohlásek dochází daleko méně často.

Dále se v našich jazykových datech setkáváme se záměnou fonémů, a sice v případě nesprávné výslovnosti [ɪ] (např. *tad[ɛ]* místo *tad[ɪ]*, *někd[ɛ]* místo *někd[ɪ]*). Kontrastivní analýza nás na tuto možnost neupozorňuje, pravděpodobně tedy tato záměna nesouvisí s transferem.

1 Shapiro (2003, s. 284): „Dvojhlásková výslovnost [...] je běžná ve východních a v mnoha nestandardních západních dialektech“ (překlad autorka).

2 Shapiro (2003, s. 284): „Dvojhlásková výslovnost [...] je běžná ve východních a v mnoha nestandardních západních dialektech“ (překlad autorka).

6.2. SOUHLÁSKY

Kontrastivní analýza souhláskových systémů je o něco složitější. Při znázorňování souhláskových systémů hindštiny a češtiny (Tabulka 5 a Tabulka 6) jsme se řídili stejným principem, abychom získali lepší přehled o tom, kde se oba systémy shodují, a kde odlišují, a odlišnosti jsme zvýraznili tučným písmem. Zvolili jsme princip, jímž se řídí pořadí souhlásek v hindské abecedě, jež je na rozdíl od české abecedy vystavěna na lingvistických základech. Hindská abeceda totiž vychází z abecedy sanskrutu, kterou vytvořil slavný indický gramatik Pánini ve 4. století př. n. l. Moderní standardní hindština má oproti sanskrutu navíc dva retroflexní švihy, které se vyvinuly z retroflexních expoziv. Převzala rovněž dva dodatečné fonémy z perštiny, neznělé labiodentální frikativní [f] a znělou sibilantu [z]. Urdština má ještě tři další: uvulární neznělou expozivu [q], neznělou uvulární frikativu [χ] a znělou velární frikativu [ɣ].

Jak je na první pohled patrné z tabulek souhláskových systémů obou jazyků, jejich vzájemné rozdíly skýtají daleko příhodnější podmínky k působení jazykového transferu než systémy samohlásek. Podíváme-li se na oba systémy jako celek, nemůže nám uniknout několik výrazných rozdílů. Prvním z nich je absence aspirovaných souhlásek v češtině. To je však zdrojem potíží spíše pro české studenty hindštiny než naopak. Čeština dále zcela postrádá retroflexní a dentální expozivy a nazály a disponuje místo nich pouze expozivami a nazálami alveolárními. Pro české studenty je proto velmi obtížné mezi oběma hindskými sety rozlišovat, v opačném směru ale velký problém nevzniká.

V češtině však na druhou stranu existuje set expoziv, které hindština postrádá — znělá a neznělá palatální expoziva, a do jisté míry i palatální nazála, která se v hindštině vyskytuje pouze před homorgánními afrikátami, nikdy ne samostatně. V našem jazykovém materiálu se namísto palatálních expoziv velice často (v desítkách případů) setkáváme s použitím dentální/alveolární expozivy či nazály následované polohláskou [j] (např. *t[j]ežký*, *posledn[j]e*, *hodn[j]e*), nebo expozivy dentální, např. *vrá[t]il*, *[t]isíce*, *ro[ɽ]iče* (někdy mírně palatalizované). Na místě neznělé palatální expozivy [c] se objevuje i hindská neznělá palatální afrikáta [tɕ] (např. *te[tɕ]*, *dě[tɕ]i*). Je zjevné, že se jedná o chyby z transferu. Chyby ve výslovnosti palatálních expoziv se objevují i v mluvě respondentů, kteří žijí v České republice více než 25 let a mají česky mluvící partnerky a děti. Na základě zkušeností z výuky češtiny můžeme říci, že co se týče výslovnosti, tento set expoziv představuje pro mluvčí hindštiny jeden z největších problémů.

Další častá chyba, která se v našich jazykových datech objevuje (v desítkách případů), je nahrazení alveolární afrikáty [ts] příslušnou frikativou (*vždy[s]ky*, *ří[s]t*, *sedmná[s]t* apod.), a to i v mluvě velmi pokročilých mluvčích (např. BD). Tato tendence dokáže přetrvávat desetiletí, není-li jí zamezeno na samém počátku osvojování jazyka. Na tomto místě je vhodné upozornit mluvčí hindštiny, že alveolární afrikáta sestává z fázi podobných hláskám [t] a [s], které obě v hindštině existují. Analogická chyba se objevuje i u postalveolární afrikáty [tʃ] (např. *spole[ʃ]ný*). Z kontrastivní analýzy vyplývá, že se jedná o případ transferu — chyba ve výslovnosti, která spočívá v nahrazování neznělé afrikáty sykavkou, je zapříčiněna absencí alveolární afrikáty [ts] a postalveolární afrikáty [tʃ] v hindštině.

	uvulární	glotální	velární	palatální	retroflexní	alveolární	dentální	labioden- tální	bilabiální
exploziva neznělá	(क़/q [q])		क/k [k]		ट/ṭ [t]		त/t [t]		प/p [p]
exploziva neznělá aspirovaná			ख/kh [k ^h]		ठ/th [t ^h]		थ/th [t ^h]		फ/ph [p ^h]
exploziva znělá			ग/g [g]		ड/ḍ [d]		द/d [d]		ब/b [b]
exploziva znělá aspirovaná			घ/gh [g ^h]		ढ/dh [d ^h]		ध/dh [d ^h]		भ/bh [b ^h]
nazála					ण/ṇ [ɳ]		न/n [n]		म/m [m]
frikativa neznělá	ख/kh [x])			श/ś [ʃ] ³	ष/ṣ [ʂ]	स/s [s] ⁴		फ/f [f]	
frikativa znělá		ह/h [ɦ]	ग/ḡ [ɣ])			ज़/z [z]			
afrikáta neznělá				च/c [tʃ]					
afrikáta neznělá aspirovaná				छ/ch [tʃ ^h]					
afrikáta znělá				ज/j [dʒ]					
afrikáta znělá aspirovaná				झ/jh [dʒ ^h]					
laterála						ल/l [l]			
švih					ड़/r̥ [r̥]	र/r [r] ⁵			
švih aspirovaný					ढ़/r̥h [r̥ ^h]				
aproximanta				य/y [j]				व/v [v] ⁶	

TABULKA 5: Souhláskový systém hindštiny (Montaut, 2004, s. 22, převzato s malými úpravami) — dévanágarí / odborná transliterace — IPA.

3 Jde o postalveoláru, která je z historických důvodů (sanskrtská lingvistická tradice) tradičně uváděna mezi palatálami.

4 „Rozdíl mezi s a ʃ je nyní v obecných systémech standardní hindštiny/urdštiny celkově pevně zakotven, ale ʃ se nachází pouze ve výpůjčkách ze sanskrtu, angličtiny a zejména perštiny. V běžné řeči není rozdíl mezi sanskrtskými retroflexním ʂ a palatálním ś v tatsamech, obě splynula s perským ʃ, ačkoliv před retroflexními souhláskami se samozřejmě nachází retroflexní alofon“ (Masica, 1991, s. 99; překlad autorka).

5 Může být i vibranta.

6 Montaut (2004, s. 21) zde uvádí znělou bilabiální frikativu.

	glotální	velární	palatální	postalveolární	alveolární	labiodentální	bilabální
exploziva neznělá/znělá		k [k] g [g]	ṭ [c] ḍ [j]		t [t] d [d]		p [p] b [b]
nazála			ñ [ɲ]		n [n]		m [m]
frikativa neznělá/znělá	h [ɦ]	ch [x]		ʃ [ʃ] ʒ [ʒ]	s [s] z [z]	f [f] v [v]	
afrikáta neznělá				č [tʃ]	c [ts]		
laterála					l [l]		
vibranta					r [r] ⁷ ř [r̝] ⁸		
aproximanta			j [j]				

TABULKA 6: Souhláskový systém češtiny (*Handbook of the International Phonetic Association*, 1999, s. 70).

Výslovnost laminální, částečně frikativní alveolární vibranty [r̝] je úskalím pro většinu studentů češtiny a mluvčí hindštiny nejsou výjimkou. Při snaze o výslovnost [r̝] se u našich respondentů nejčastěji objevují tyto substituty: [ʒ] ([ʒ]ekl, p[ʒ]ed), [rtʃ] (p[rtʃ]ijel) a [ʃ] (bakalá[ʃ], t[ʃ]i). Kontrastivní analýza ukazuje na nepřítomnost této vibranty v hindštině, transfer tedy mohl sehrát určitou roli i zde, ač se pravděpodobně jedná zároveň o chybu vývojovou. Naopak co se týče české alveolární apikální vibranty [r], naše data nevykazují žádné obtíže při výslovnosti. Je vidět, že rozdíl mezi českou vibrantou a hindským alveolárním švihem [r], který se v závislosti na hláskovém okolí nadto často vyslovuje jako vibranta (a naopak české r jako švih), k jazykovému transferu neposkytuje mnoho příležitostí (zejména např. ve srovnání s bidirekčním transferem mezi hindštinou a angličtinou s její alveolární aproximantou [ɹ]).

Chyby ve výslovnosti pozorujeme i v případě znělých postalveolárních a alveolárních frikativ, postalveolárního [ʒ] a alveolárního [z]. [ʒ] je v těchto případech nahrazováno hindskou palatální afrikátou [dʒ] (např. [dʒ]iju, man[dʒ]elku, udr[dʒ]itelný, tak[dʒ]e). Méně často je nahrazeno aproximantou [j] (tak[j]e, proto[j]e). [z] naši respondenti často vyslovují jako [dʒ] (např. me[dʒ]i, [dʒ]ačala, [dʒ]emědělské). U jednoho mluvčího (BK) jsme našli další variantu výslovnosti, bližší výslovnosti původní, a sice [dz] ([dz]nám, [dz]měnila, me[dz]inárodní). Z hlediska kontrastivní analýzy chyby ve výslovnosti [ʒ] nepřekvapí, protože v hindštině nemá svůj protějšek. V případě [z] je situace složitější, neboť tato znělá alveolára v hindštině existuje, a sice jako foném přejatý z perštiny. Přejatý foném [z] ale bývá i v hindštině často vyslovován jako [dʒ], a to obzvláště tehdy, pokud u mluvčího chybí bezprostřední kontakt s persko-arabskou slovní zásobou v jejím původním znění.

⁷ Apikální.

⁸ Laminální.

Neměně problematické jsou neznělé postalveolární a alveolární frikativy, jak je možno pozorovat v našich jazykových datech, kde se často setkáváme se [ʃ] na místě [s] (*my[ʃ]lím, ča[ʃ], po[ʃ]lali* atd.), nebo naopak (*v[s]ichni, je[s]tě, jezdí[s]*). Analogicky se setkáváme i s příležitostnou postalveolární výslovností znělé alveolární frikativy (*ro[ʒ]hodl, pení[ʒ]e*). Důvodem může být skutečnost, že někteří mluvčí nestandardních variant hindštiny používají pouze jednu sykavku ([ʃ/s]) (Shapiro, 2003, s. 286).

Nezanedbatelnou chybou ve výslovnosti, jejímž důsledkem je cizinecký přízvuk, je výslovnost české znělé labiodentální frikativy [v] jako znělé labiodentální aproxi-manty [u] tam, kde se v češtině nevyskytuje. V našich záznamech nacházíme několik příkladů tohoto jevu: *d[v]a, [u]esnice, s[u]ařák* atd. Jak ukazuje kontrastivní analýza, jde pravděpodobně o chybu z transferu, i když [v] může být hindštině vyslovováno příležitostně i jako znělá bilabiální či labiodentální frikativa (*ibid.*, s. 286), a naopak v češtině často jako aproximanta.

Další foném, jehož výslovnost je pro hindské mluvčí očividně obtížná, je české [x]. V našich datech se nejčastěji objevuje výslovnost [k^h] (např. *Če[k^h]á[k^h], [k^h]ci, po[k^h]ázíme*). Ve snaze o správnou výslovnost se však objevuje i glotální frikativa [ħ] (*ku[ħ]ám* místo *ku[x]ám*) nebo i velární exploziva [k] (*v Čechá[k]*). Někteří odborníci na fonologii hindštiny uvádějí, že hindština neznélou velární frikativu [x] má (*ibid.*, s. 286).

Na základě zkušeností s obtížemi při výslovnosti českého [x] však s tímto názorem nemůžeme souhlasit a domníváme se, že dotyčná hindská souhláska «kh» je ve skutečnosti uvulární frikativa [χ] (viz Montaut (2004, s. 22)). Tuto z arabštiny přes perštinu převzatou frikativu mluvčí hindštiny zpravidla vyslovují jako nativní souhlásku [k^h] a zdá se, že tato nativní výslovnost pak ovlivňuje i výslovnost českého [x]. Výslovnost «ch» jako [k^h] tedy lze vysvětlit jako přímý důsledek jazykového transferu.

Získaná jazyková data dále ukazují, že si respondenti často ulehčují výslovnost velkých souhláskových shluků v češtině vkládáním samohlásek (např. *v[ɪd]aná* místo *[v]daná, ch[ats]eš* místo *ch[ts]eš*). K vkládání samohlásky dochází i v případech, že je součástí shluku slabičná souhláska [r] (*t[ar]valý, b[ar]zo* místo *t[r]valý, b[r]zo*). Tuto skutečnost lze vysvětlit za pomoci kontrastivní analýzy — hindština totiž slabičné souhlásky nemá. K podobnému jevu dochází i v hindských výpůjčkách ze sanskrtu, který má vokalické r. To bývá v hindštině vyslovováno jako [ri], v jiných novindických jazycích někdy i jako [ru].

Jinou, rovněž často používanou strategií, je zjednodušení shluku, obzvláště pomocí vynechání počáteční souhlásky ([ʃ]echno místo [ff]echno, [s]távám místo [fs]távám, [k]olu místo [ʃk]olu). Příčinu těchto výslovnostních chyb lze spatřovat v tom, že častý výskyt souhláskových shluků, pro češtinu typický, moderní indoárijské jazyky (na rozdíl od staroindoárijského sanskrtu) neznají. Shluky dvou souhlásek se v hindštině objevují jen ve velmi omezených kombinacích (většina z nich obsahuje alveolární švih [r] či předcházející homorgánní nazálu). Shluky více než dvou souhlásek jsou v hindštině velmi vzácné a objevují se výlučně v doslovných výpůjčkách ze sanskrtu (*tatsama*). Vynechání např. počátečního [f] se objevuje mimo jiné i v mluvčí velmi mladých mluvčích češtiny (např. *ještě nechci [s]távat*). Je možné, že (nejen) tato

chyba může v mluvě mluvčích češtiny jako L2 fosilizovat v důsledku komunikace s česky mluvícími dětmi.

Snaha vyhnout se shluku souhlásek se projevuje i u předložek, např. užitím slabičné varianty předložky (například [ve] Dillí místo [v] Dillí, [ve] plánu místo [f] plánu). Objevuje se zde zároveň i tendence vyhnout se asimilaci znělosti, hindština totiž na rozdíl od češtiny zpětnou asimilaci nezná. Dále se v našich jazykových datech objevuje absence rázu (např. [v] *anglisky* místo [fʔ] *angličtině*). Hindština totiž rázu [ʔ], který se běžně vyskytuje v českých a o něco méně často v moravských dialektech, neužívá. Můžeme také pozorovat absenci neutralizace na konci slova, která v hindštině na rozdíl od češtiny nehraje velkou roli (např. *kdy*[ʒ] místo *kdy*[ʃ], *náze*[v] místo *náze*[f]).

6.3. SUPRASEGMENTÁLNÍ ÚROVEŇ

Poslední záležitostí, o níž se zde zmíníme, je otázka transferu na suprasegmentální rovině. Přibližně dvakrát během poloviny rozhovorů se v našem materiálu objevily chyby v přízvuku (např. *oslá*va, *zakaza*ný, *pomaha*li, *od začat*ku, *vit*ana (místo *vít*aná)).

V češtině je slovní přízvuk téměř vždy na první slabice slova a nemá kontrastivní funkci. V hindštině je situace daleko méně transparentní. Již ve starověké sanskrtské literatuře byl přízvuk spojován s délkou/váhou slabiky, definovanou různými způsoby. Většina současných autorů používá Griersonovo pravidlo ohledně přízvuku stanovené pro novoindoárijské jazyky obecně, shrnuté Ohalou (1983, s. 93) a citované Shapirem (2003, s. 287, překlad autorka): „Slovní přízvuk umístěte na předposlední slabiku, pokud je dlouhá. Pokud není, postupujte směrem dopředu, dokud nenajdete dlouhou slabiku. (Pokud žádnou takovou slabiku nenajdete, přízvuk je posunut co nejvíce dozadu, jak jen to je možné, ale ne dále než na předpředposlední slabiku, pokud končí na dlouhou samohlásku).“ Montaut (2004, s. 40) vysvětluje délku (váhu) slabiky následujícím způsobem: „Slabika je těžká vzhledem k jiné, pokud obsahuje více mor (*mātrā*). Krátká samohláska se počítá jako jedna mora, dlouhá samohláska nebo krátká samohláska následovaná souhláskou jako dvě mory, dlouhá samohláska následovaná souhláskou jako tři mory, dlouhá samohláska následovaná dvěma souhláskami jako čtyři mory.“ Přízvuk v mluvě našich respondentů se v naprosté většině přesunul na předposlední slabiku. Té sice, ač byla často „krátká“, nepředcházela — alespoň ve výslovnosti respondentů — žádná „dlouhá“ slabika, kam by se přízvuk mohl dále posunout. Nelze však s jistotou říci, zda jde o případ transferu z hindštiny (Jeden z respondentů, u nichž se chyby v přízvuku objevily (UV), byl v kontaktu s ruštinou, v jeho případě se tedy mohlo jednat o transfer z ruštiny).

6.4. SHRNUTÍ

Tímto jsme vyčerpali výčet nejčastějších případů fonologického a fonetického transferu z hindštiny do češtiny u hindských mluvčích. Ukázalo se, že jazykový transfer se v podobě chyb ve výslovnosti projevuje daleko více v oblasti českých souhlásek než

v oblasti samohlásek. Nejvýraznější dopady pak má podle analýzy dat i zkušenosti z výuky při výslovnosti českých palatálních exploziv (neznělé a znělé palatální explozivy [c] a [j] a palatální nazály [ɲ]), a české neznělé alveolární afrikáty [ts].

7. MORFOSYNTAKTICKÝ TRANSFER

Při analýze morfosyntaktického transferu budeme postupovat podle slovních druhů, jak jsou většinou řazeny v gramatikách češtiny. Přestože má tato kategorie svá omezení, pomůže nám strukturovat jazykové fenomény, které se v našich jazykových datech objevily. Úvodem bychom chtěli poznamenat, že zásadní rozdíl mezi češtinou a hindštinou je z morfologického hlediska ohebnost — čeština je jazykem daleko ohebnějším než hindština, a to zejména v oblasti skloňování jmen, na rozdíl např. od staroindoárijských jazyků, jako je sanskrt s osmi pády, třemi čísly a rody a více vzory podstatných jmen, než má čeština.

7.1. PODSTATNÁ A PŘÍDAVNÁ JMÉNA

Co se týče podstatných jmen, problematičtější se zdají být především dvě oblasti — skloňování a rod. Hindština totiž disponuje pouze dvěma pády (nominativ, neboli přímý pád, a obliquus, neboli pád nepřímý) a dvěma rody (ženský a mužský). Chyby v rodu jsou časté (u jmen jde celkem o desítky případů), například *nějaký práce* (v hindštině *kām*, m.), *jiný hlavu* (*sar*, m.), *dlouhá příběh*, (*kahānī*, f.), *taková zvyk* (*ādat*, f.), *takový zkušenost* (*anubhav*, m.). Jak je vidět, odlišný rod hindských jmen zde skýtá příležitost k transferu. Osvojení jmenného rodu může dále komplikovat skutečnost, že typická adjektivní koncovka nominativu maskulina v hindštině je *-ā*, feminina pak *-ī*, zatímco v češtině tomu je naopak (*ačťh-ā* = ‚dobr-ý‘, *ačťh-ī* = ‚dobr-á‘).

Zkušenosti z výuky svědčí o tom, že jednu z největších obtíží působí pádové koncovky. Při analýze jazykových dat můžeme pozorovat na první pohled nahodilou záměnu různých pádových koncovek, která ani při důkladnějším prozkoumání nevypovídá nic o možném vlivu transferu, snad kromě jedné výjimky.

Často (v desítkách případů) se setkáváme s nadužíváním nominativu: *pak jsem studoval na ČVUT elektrotechnika*, *hledal jsem práce*, *mám rád sobota*, *používají urdština* atd. Rovněž koncovky genitivní, dativní, lokativní a instrumentální bývají v mluvě mluvčích hindštiny často nahrazeny koncovkami nominativu (gen. např. *do Džajpur*, *od začátek*; dat. *píšu můj klient*, *já jsem dal taky masáž doktor*; lok. *a co o víkend*; instr. *s můj nejlepší kamarád*).

Chyby v používání pádových koncovek mohou souviset s frekvencí výskytu jednotlivých pádů v češtině. Frekvence výskytu jazykových fenoménů hraje při užívání jazyka významnou roli (viz Bybee, 2013, s. 59) a vzácněji užívané pádové koncovky mohou být v nejasné sémantické a syntaktické situaci nahrazeny častějšími, obzvláště když první jazyk nenabízí žádné řešení (Andersen, 1983, s. 222). František Čermák (2017, s. 238) uvádí procentuální distribuci pádových koncovek v korpusu SYN2005 takto: nominativ 29,1 %, genitiv 27,5 %, dativ 3,6 %, akuzativ 19,2 %, vokativ 0,35 %, lokativ 11,8 % a instrumentál 8,5 %. Je zde však i možnost, že v případě nahra-

zení akuzativní koncovky koncovkou nominativní hraje roli transfer. Hindština totiž pro nominativ a (zčásti) pro akuzativ používá stejnou formu (přímého pádu). Kromě toho se může jednat i o chybně uplatněné pravidlo o shodě tvaru nominativu a akuzativu u některých českých vzorů, transfer z angličtiny, či vliv výuky, kde se nominativu většinou dostává nepoměrné pozornosti (slovníková hesla apod.).

O problémech ohledně rodu přídavných jmen jsme se již zmínili. Co se týče pádových koncovek, setkáváme se zde s podobnými obtížemi jako u jmen podstatných. Dalším zdrojem chyb, specifickým pro přídavná jména, je tvoření komparativu a superlativu. V našich datech se objevují následující chyby: *hezký než my, víc špatný*. Očividně se jedná o transfer z hindštiny, kde se komparativ tvoří pomocí přídavného jména v prvním stupni a postpozice, která znamená „než“ nebo pomocí příslovce „víc“ a přídavného jména v prvním stupni. Superlativ se pak tvoří pomocí výrazu, který znamená „než všechno/všichni“.

7.2. ZÁJMENA

Jak dosvědčují jazyková data (*ten vaši student, přijdou všechny kamarády, moje právník*), rod a skloňování představuje problém také u zájmen. Zájmena stejně jako podstatná a přídavná jména v hindštině nabývají pouze hodnot přímého a nepřímého pádu, a navíc vůbec nerozlišují rod. Setkáváme se také s nadužíváním osobních zájmen ve funkci podmětu: *předtím já jsem žil, potom on se stěhoval*. V hindštině lze zájmena teoreticky vynechat, pokud jsou zřejmá z kontextu (Montaut, 2004, s. 72), v naprosté většině případů však na rozdíl od češtiny zůstávají zachována.

Až doposud jsme se zabývali negativním transferem, na tomto místě bychom ale rádi zmínili, že při výuce můžeme využít i transferu pozitivního, a sice u zvratného přivlastňovacího zájmena *svůj*, které má svůj protějšek i v hindštině. V našich materiálech se však i přes tuto shodu několikrát objevilo osobní přivlastňovací zájmeno místo zájmena zvratného, což přikládáme zejména vlivu angličtiny.

7.3. ČÍSLOVKY

Problémy se skloňováním a rodem očividně pokračují i u číslovek, jak ukazují naše jazyková data: *před šest rukama, před dva rukama, jeden žena, jedna kluk, dvě panáky*. Příčinu rovněž spatřujeme v transferu — hindske číslovky jsou nesklonné a postrádají rod. Naši respondenti se navíc dopouštějí chyb typu: *tam byli pár studenti, dohromady my jsme pět, tam jsou jako víc Indové* (místo *tam je jako víc Indů*). I zde je pravděpodobně příčinou to, že hindština na rozdíl od češtiny používá se všemi číslovkami nominativ.

7.4. SLOVESA

Slovesný systém obou jazyků už na první pohled vykazuje mnoho odlišností. Hindština má mnohem více druhů časů (průběhové, nedokonavé, dokonavé), a kromě nich mnoho slovesných fenoménů, které čeština nezná, jako složená slovesa (kmen plnovýznamového slovesa v kombinaci se slovesem pomocným), markery sekundárního aspektu a lexikálního aspektu jako frekventativ, durativ, inceptiv atd., nebo které

používá jiným způsobem, jako verbo-nominální výrazy. Hindština na druhou stranu postrádá slovesný vid a zvrtná slovesa. V naší analýze se nejprve zaměříme na slovesné časy a poté na aspekt, modus, reflexivitu atd.

Chyby v osobě, rodě a čísle se v našich materiálech nacházejí většinou u respondentů s kratší dobou pobytu (*ona chceš mléko, oni neodpovídá, ale pak tady nebude studenti*). Slovesné tvary se v obou jazycích analogicky řídí osobou, číslem a popř. rodem, nejedná se tedy o chyby z transferu.

Tvorba časů je v hindštině analytická s výjimkou syntetického budoucího času. Při tvorbě českého přítomného času naši respondenti příležitostně nesprávně používají sloveso být: *jsem nemluví, všichni jsme mluvíme urdštinu* atd. Zde se s největší pravděpodobností o transfer z hindštiny jedná, neboť přítomný čas prostý i průběhový v hindštině používá pomocného slovesa být. Může se však jednat i o transfer z angličtiny, která pomocného slovesa být využívá v čase průběhovém, nebo o současné působení obou jazyků. Hindština také nezná pravidlo druhé pozice, což se vztahuje na příklonky, což se projevuje na slovosledu: *tak přišel jsem rovně k nim, potom našel jsem nabídku, tak pracoval jsem s nima, a potom nechtěl jsem*.

V minulém čase se setkáváme i s tvary jako *taťka byl bydlel, všechno bylo fungovalo* atd. Je zřejmé, že jde o vliv transferu, nedokonavý minulý čas v hindštině používá stejně jako minulý čas v češtině pomocného slovesa být, na rozdíl od češtiny jej však používá v minulém čase a i u třetí osoby. Stejně jako v předchozím případě zde však mohl sehrát roli transfer z angličtiny.

Absence slovesného vidu, který má pro český slovesný systém zásadní význam, je nepochybně příčinou chyb z transferu (např. *mě furt potká tam místo mě tam furt potkává, dneska lítal do Ameriky místo dneska letěl do Ameriky, jakmile on končil tady studium místo jakmile tady skončil studium, pak jsem začínal pracovat místo pak jsem začal pracovat* atd.).

Co se týče modu, hindština má čtyři zdvořilostní stupně imperativu, dále syntetický subjunktiv a kondicionál. Na základě získaných dat jsme však nebyli schopni vyvodit žádné jednoznačné závěry ohledně transferu. Totéž bohužel musíme prohlásit i o pasivu, které se v našich materiálech nevyskytuje, ač je oba jazyky znají, ať už kvůli obecně nízkému výskytu, nebo kvůli snaze vyhnout se obtížnému jazykovému jevu.

Dalším rozdílem mezi češtinou a hindštinou je nepřítomnost zvrtných sloves v hindštině. Respondenti vynechávají volný morfém *se/si* (*jednou za šest měsíců [se] potkáme, já [se] taky stydím, co jsem [si] přál*), nebo jej naopak používají s nezvratnými slovesy (*my se pocházíme, on se studoval, oni si měli tady kancelář*), popř. volné morfémy zaměňují (*jsme se dávali dárky, oni si střídají* (místo *oni se střídají*), *až se vylepší svoji angličtinu*).

Dále bychom se rádi zmínili o několika konkrétních slovesech či slovesných typech, které při transferu z hindštiny do češtiny hrají významnou roli. Prvním z nich je sloveso *mít*, které v hindštině nemá žádný protějšek. Použití slovesa *mít* v modálním významu (*mít povinnost*) je mluvčím hindštiny rovněž cizí, což můžeme vidět na následujících chybách v mluvě našich respondentů, kde je nahrazují slovesem *muset*: *on to ví přesně, kde je hranice, jak to musí říct ne* místo *on ví přesně, kde je hranice, kdy má říct ne, musím už mluvit v urdštinu?* místo *mám už mluvit urdsky?* Další zajímavou skupinou sloves jsou slovesa vyjadřující oblibu a náklonnost. Hindština má stejně jako

angličtina pouze jeden výraz pro české *mít rád, líbit se*, a proto se v našich záznamech setkáváme s větami typu *když máte rádi tam*, [můžete tam zůstat] místo *když se vám tam bude líbit*, [můžete tam zůstat]. Je možné, že v tomto případě se jedná o vliv angličtiny, čemuž by odpovídalo i použití časové souslednosti, které v hindštině nebylo možné (*if you like it there, you can stay there*). Slovesa vyjadřující znalost či vědomost, *znát a vědět*, mají rovněž v hindštině (alespoň v nominativní konstrukci) pouze jeden protějšek, a proto je nasnadě, že i u našich mluvčích hindštiny pozorujeme chyby typu *neznám, co to je* místo *nevím, co to je*. I zde může hrát roli transfer z angličtiny. Co se týče sloves pohybu, narážíme zde na podobný problém — hindština stejně jako angličtina nerozlišuje mezi slovesy *jít a jet a nést a vézt*. I velmi pokročilí mluvčí jako ND či BD volí nevhodná slovesa: *jsem přinesl [z USA]*, místo *jsem přivezl [z USA]*, *já jsem nikdy nejel na klub* místo *já jsem nikdy nešel do klubu*, *vybíráme, jaký restaurace pojedem* místo *vybíráme, do jaký restaurace půjdeme*. Zde se ale už dostáváme do oblasti sémantiky.

Další problematickou oblastí je pádový vztah slovesa a předmětu, který se v hindštině od češtiny často liší. Vznikají tak chyby z transferu jako *nerozumím všechno* (v hindštině akuzativ), *jedna paní vám pozdravovala* (v hindštině dativ). Některá slovesa se pojí s jiným slovním druhem než v češtině (např. *mluvím angličtinu, umí angličtinu* místo *mluvím anglicky, umí anglicky*).

Zvláštní skupinu tvoří v hindštině poměrně časté verbo-nominální výrazy, které se používají místo jednoduchých plnovýznamových sloves. Například místo českého *pomocť* hindština užívá verbo-nominálního výrazu *dělat pomoc*, přičemž jednoduché sloveso odpovídající plnovýznamovému slovesu *pomocť* neexistuje. V našich materiálech se tento typ transferu objevuje zejména v souvislosti se slovesem *odpovědět* (*oni se dali odpověď na hindštině* místo *odpověděli v hindštině*, *dávají odpověď jenom na češtinu* místo *odpovídají jenom česky*).

Na závěr bychom ještě rádi poznamenali, že hindština má (například na rozdíl od angličtiny) stejně jako čeština kromě nominativní i dativní větnou konstrukci, což může být zdrojem pozitivního transferu. Dativní konstrukce má v hindštině sice širší využití než v češtině, ale užívá se s podobnými typem sloves (pocity a emoce — *je mi chladno/úsko, zdá se mi, líbí se mi; schopnosti — jde mi, atd.*)

7.5. PŘÍSLOVCE

Mluvčí hindštiny někdy jen těžko rozlišují příslovce a přídavná jména. Snad to má na svědomí i nápadná podobnost mezi některými příslovci a přídavnými jmény jak v hindštině, tak v češtině. Koncovka hindských příslovcí *-é* je stejná jako koncovka hindských ohebných přídavných jmen maskulina nepřímého pádu singuláru a obou pádů plurálu. České koncovky příslovcí *-e, -ě* se navíc nápadně podobají koncovce singuláru neutra a plurálu feminina ohebných přídavných jmen *-é*. Chyby, které se objevily v našich materiálech, pod tyto jednoduché případy nespádají, matoucí podobnost příslovcí a přídavných jmen k nim však mohla přispět (*po dlouho době* místo *po dlouhé době*, *on to ví přesný* místo *on to ví přesně*, *konečný* místo *nakonec* atd.).

Dále se setkáváme s chybami jako např. *potom on se stěhoval někde* místo *potom se stěhoval někam*, *potom jsem šel tady* místo *potom jsem šel sem*, *zpátky dole* místo *zpátky*

dolů. Očividně se jedná o transfer, neboť hindština (ovšem stejně jako angličtina) nerozlišuje mezi příslovci vyjadřujícími polohu a směr.

Slovní spojení typu *nejde [to] rovně místo nejde [to] rovnou, přišel jsem rovně k ní místo přišel jsem rovnou k ní* jsou rovněž projevem transferu — v hindštině (ale i v angličtině) mají obě příslovce společný protějšek.

Příslovce času bývají v hindštině často nahrazována jinými prostředky. Místo příslovce *ted'* se často používá výrazu, který doslova znamená „v tomto čase“, „v této době“. Můžeme to pozorovat na následujících větách našich respondentů: *to době hodně kouká na televize místo ted' se hodně kouká na televizi, hodně Indů tam žijou, na ten čas místo ted' tam žije hodně Indů*. Místo *pořád* se podobným způsobem používá výrazu, který doslova znamená „každý čas“ (*každý čas mluví, mluví, mluví*).

7.6. PŘEDLOŽKY

Hindština na rozdíl od češtiny používá místo předložek postpozice, které následují po jméně v nepřímém pádě. Sémantická pole hindských postpozic a českých předložek se do značné míry překrývají, můžeme tedy očekávat působení pozitivního transferu. Odlišnosti se objevují zejména u předložek/postpozic času a místa. V našich nahrávkách nacházíme následující slovní spojení: *pocházíme od Rádžasthán, já jsem od Pákistán*. Důvod spatřujeme v tom, že dvěma českým předložkám z a od odpovídá v hindštině pouze jedna postpozice, stejně jako jedna předložka (*from*) v angličtině, pravděpodobně zde tedy hraje roli transfer z obou jazyků. K chybám dochází i u českých předložek *v* (*na obchodě*), či *na* (*v začátku*). České předložky *v* a *na* mají své ekvivalenty i v hindštině, nejedná se ale o ekvivalenty absolutní, dochází tudíž k chybám v důsledku transferu tam, kde hindština používá *na* místo *v* anebo naopak (což je právě případ výše uvedených příkladů). Hindština používá ekvivalent předložky *na* i v případě telefonních hovorů, což se projevuje i v mluvě našich respondentů (*práce (...) na telefon, místo práce (...) po telefonu, mluví na telefon místo mluví po telefonu*). To může být ještě posíleno vlivem anglického *on the phone*. Českému *na* v určitých případech odpovídá hindské *pro* (*jenom pro pár tejdnu místo jenom na pár tejdnu*) — může se však jednat i o vliv angličtiny.

Respondenti příležitostně předložky vynechávají (*devět já spím místo v devět spím, jdu pět (...) práce, místo v pět (...) jdu do práce*) — hindština totiž v časových údajích, které uvádějí celou hodinu, postpozici nepoužívá. K vynechání předložky však dochází v některých případech i tehdy, kdy hindština používá postpozici. Je možné, že i zde jde o působení transferu (*víkendu já spím místo o víkendu spím, vyráběli Indie místo vyráběli v Indii, byl jsem Dallasu místo byl jsem v Dallasu*). Studenti češtiny i hindštiny si při výuce stěžují, že předložku/postpozici kvůli neobvyklému umístění někdy zapomenou použít.

Předložka chybí i u některých sloves s předmětem (*kouká anime, koukám anglický filmy*). Hindské sloveso *dívat se* se pojí s předmětem bez postpozice, stejně jako anglické *to watch*, předpokládáme tedy, že se opět jedná o transfer z hindštiny a/nebo angličtiny. Hindština postpozici naopak používá u posesivního genitivu, na rozdíl od češtiny, která jej používá bez předložky. V našich materiálech se proto objevují snahy předložku doplnit (*učitel z angličtiny, studenti pro malby*). I zde se však může částečně

jednat o transfer z angličtiny. Podobným případem je instrumentál prostředku, kde hindština používá postpozici *s* (*s metro* místo *metrem*).

7.7. SPOJKY A ČÁSTICE

Co se týče spojek, odhalila naše data pouze dva případy transferu. Hindská spojka většinou překládaná jako *že* může znamenat i *jestli* nebo uvozovat větu vedlejší předmětnou, což může vést k chybám z transferu (např. *měl strach, že rozumím, nebo nerozumím* místo *měl strach, jestli rozumím nebo nerozumím, nepíšu, že kolik stojí* místo *nepíšu, kolik stojí*). Podobná situace se opakuje v případě hindské časové vztažné spojky, kterou lze podle kontextu přeložit buď jako *když*, nebo jako *až* (*až jste (...) skončila* v *Delhi* místo *když jste (...) skončila* v *Dillí*).

Hindština má dvě klitické částice, které znamenají *jenom* a *právě/taky*. Jejich pozice bezprostředně za slovem, k němuž se vztahují, se projevuje i v mluvě respondentů, např. *mluvíme hindí jenom* místo *mluvíme jenom hindsky*, *tam byli pár studentů jenom* místo *bylo tam jenom pár studentů*, *má trošku strach taky* místo *má taky trošku strach*.

7.8. NEPŘÍMÁ ŘEČ

Hindská spojka zčásti odpovídající českému *že* může uvozovat jak řeč nepřímou, tak i řeč přímou. To, zda se jedná o řeč přímou, či nepřímou, lze poznat pouze z kontextu. Česká spojka *že* ale může uvozovat pouze řeč nepřímou, a výroky hindských mluvčích uvozující řeč přímou spojkou *že* tedy automaticky způsobují nedorozumění. Např. *pak jako říkal, že to je moje* místo *pak jako říkal, že to je jeho*, *pak si zase jako vymyslel, že možná se vrátím* místo *pak si zase jako vymyslel, že se možná vrátí*, *on psal, že nemůžu dneska* místo *psal, že dneska nemůže*.

7.9. LEXIKÁLNÍ A SÉMANTICKÝ TRANSFER

Výpůjčky z hindštiny se v našich materiálech objevují pouze velice zřídka. Příležitostně však dochází k doslovnému překladu konceptů z hindštiny. Jeden z respondentů například říká: *můj hlas je takový, jak se říká, tak vysoko, že každý to slyší* — v hindštině „vysoký“ ve spojení s hlasem znamená „hlasitý“. Jak už jsme se zmínili výše, někdy dochází k použití nevhodného výrazu v důsledku existence dvou pojmů v češtině pro jeden pojem v hindštině (např. *možná na deset měsíců* místo *asi (přibližně) na deset měsíců* či již výše zmíněné *jít* vs. *jet* a *nést* vs. *vézt*).

Transferem z češtiny do hindštiny se v tomto článku nezabýváme, zmiňme proto jen stručně, že výpůjčky z češtiny do hindštiny jsou v nahrávkách naopak velmi časté. Týkají se většinou specificky českých výrazů, například jídla, které buď v Indii neexistuje, nebo není obvyklé (*guláš, svíčková, rajska, vývar, hrachová, husa, zelí, basa piva, vepřový, bábovka, buchta, kapr, bramborový salát*), svátků (*Velikonoce, Vánoce, hody hody doprovody, betlém*), nebo konceptů, které hindština nezná (*lesopark, čajovna*). Kromě toho se výpůjčky vyskytují i v oblastech, s nimiž se respondent ve větší míře setkal až v České republice (právní a úřední terminologie, např. *trvalý (pobyt), česká vláda, živnostenský list, notářský, finanční úřad*). Kromě toho se v češtině i v hindštině všech

respondentů nachází velké množství výpůjček z angličtiny. V hindštině nadto dochází i ke střídání kódů mezi hindštinou a angličtinou, v několika případech i mezi hindštinou a češtinou.

Poslední záležitostí, o níž bychom se alespoň velmi stručně rádi zmínili, ač ji náš výzkum nezachytil, jsou odlišnosti v oblasti zdvořilosti. Hindština obecně používá pozdravy a poděkování v daleko menší míře než čeština či angličtina (hlavně při běžných úkonech, jako je oslovení neznámé osoby či poděkování za drobné úsluhy). Nadto disponuje šesti způsoby, jak vyjádřit prosbu či rozkaz (čtyři druhy imperativu, subjunktiv a infinitiv), výrazy odpovídající českému *prosím* se proto vyskytují daleko méně často, stejně jako podmiňovací způsob, který v hindštině nikdy nepoužívá *negace*. Toto vše se však postupně mění pod vlivem angličtiny na hindštinu.

8. ZÁVĚR

Naše studie si kladla za cíl identifikovat oblasti českého jazyka, které jsou v důsledku rozdílů mezi oběma jazyky a z nich pramenícího negativního transferu obzvláště problematické pro hindsky mluvící studenty češtiny. Oblastí, která vykazuje nejvýraznější vliv hindštiny na češtinu a také největší rezistenci vůči změnám, je oblast fonologie a fonetiky. Vliv hindštiny na češtinu v této sféře přetrvává i po desetiletích strávených v českém prostředí, projevuje se cizineckým přízvukem a zasahuje zejména souhlásky, z nichž nejvýraznějšími případy jsou české palatály [j], [c], [ɲ] a alveolární neznělá afrikáta [ts].

Morfosyntax se rovněž ukázala být plodným polem pro transfer, a to především co se týče časování a skloňování. Čeština má o jeden rod a pět pádů více než hindština, která je jazykem převážně analytickým, a český systém skloňování proto představuje pro studenty největší úskalí. V českém i v hindském systému časování se slovesné tvary obecně řídí osobou, číslem a rodem. Slovesný vid je však pro mluvčí hindštiny, kteří aspekt vyjadřují s pomocí časů, složených sloves a dalších prostředků, neznámým a nepřiliš srozumitelným konceptem. Obtíže způsobuje i skutečnost, že české slovesné tvary jsou převážně syntetické, zatímco hindské jsou většinou analytické.

Co se týče ostatních slovních druhů, pravděpodobně vzhledem k omezenému rozsahu našeho materiálu jsme se setkali pouze s dílčími problémy. Nejvýraznější rozdíl představují české předložky versus hindské postpozice, které přinášejí problémy studentům obou jazyků.

Důležitý faktor, který v mnoha případech přinejmenším přispěl k jazykovému vlivu hindštiny na češtinu našich respondentů a který je při výuce hindských mluvčích potřeba mít na paměti, je jazykový vliv angličtiny. U mluvčích žijících v České republice po delší dobu můžeme navíc předpokládat vlivy slovenštiny, ruštiny a místních dialektů.

Na závěr můžeme pouze vyslovit naději, že tento stručný, předběžný přehled poslouží svému účelu a snad alespoň skromnou měrou usnadní práci učitelkám a učitelům češtiny jako druhého/cizího jazyka pro hindské/urdské mluvčí.

BIBLIOGRAFIE

- Andersen, R. W. (1983). Transfer to somewhere. In S. M. Gass & L. Selinker (Eds.), *Language Transfer in Language Learning* (s. 177–201). Newbury House.
- Brown, A., & Gullberg, M. (2008). Bidirectional crosslinguistic influence in L1-L2 encoding of manner in speech and gesture. Study of Japanese speakers in English. *SSLA*, 30, 225–251. <https://doi.org/10.1017/S0272263108080327>
- Bybee, J. L. (2013). Usage-based theory and exemplar representations of constructions. In T. Hoffmann & G. Trousdale (Eds.), *The Oxford Handbook of Construction* (s. 49–69). Oxford University Press.
- Census of India (2011). Dostupné z http://www.censusindia.gov.in/2011Census/C-16_25062018_NEW.pdf (cit. 21.6.2019).
- Čermák, F. (2017). *Korpus a korpusová lingvistika*. Karolinum.
- Filipec, J., Daneš, F., Machač, J., & Mejstřík, V. (2003). *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. ÚJČ AVČR.
- Fries, C. (1945). *Teaching and Learning English as a Foreign Language*. University of Michigan Press.
- Gabriele, A. (2009). Transfer and transition in the SLA of aspect. A bidirectional study of learners of English and Japanese. *SSLA*, 31, 371–402. <https://doi.org/10.1017/S0272263109090342>
- Gass, S., & Selinker, L. (Eds.). (1983). *Language Transfer in Language Learning*. Newbury House.
- Gass, S., & Selinker, L. (2008). *Second Language Acquisition. An Introductory Course*. Routledge.
- Handbook of the International Phonetic Association. A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet* (1999). Cambridge University Press.
- Jarvis, S., & Pavlenko, A. (2008). *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. Routledge.
- Kellerman, E., & Sharwood Smith, M. (Eds.). (1986). *Crosslinguistic Influence in Second Language Acquisition*. Pergamon.
- Lado, R. (1957). *Linguistics Across Cultures*. University of Michigan Press.
- Masica, C. (1991). *The Indo-Aryan Languages*. Cambridge University Press.
- McGregor, R. S. (1993). *Oxford Hindi-English Dictionary*. Oxford University Press.
- McGregor, R. S. (1995). *Outline of Hindi Grammar*. Oxford University Press.
- Moattarian, A. (2013). Bidirectional crosslinguistic influence in language learning: Linguistic aspect and beyond. *International Journal of Linguistics*, 5(4), 38–49. <https://doi.org/10.5296/IJL.V5I4.3746>
- Montaut, A. (2004). *A Grammar of Hindi*. LINCOM Studies in Indo-European Linguistics.
- Müller, F. M. (1861). *Lectures on the Science of Language*. Munshi Ram Manohar Lal.
- Odlin, T. (1989). *Language Transfer: Cross-linguistic Influence in Language Learning*. Cambridge University Press.
- Ohala, M. (1983). *Aspects of Hindi Phonology*. Motilal Banarsidass.
- Pavlenko, A., & Jarvis, S. (2002). Bidirectional transfer. *Applied Linguistics*, 23(2), 190–214. <https://doi.org/10.1093/applin/23.2.190>
- Shapiro, M. C. (2003). Hindi. In G. Cardona & D. Jain (Eds.), *The Indo-Aryan Languages* (s. 276–314). Routledge.
- Štícha, F. (2018). *Velká akademická gramatika spisovné češtiny*. Academia.
- Weinreich, U. (1953). *Languages in Contact*. Mouton.
- Whitney, W. D. (1881). On mixture in language. *Transaction of the American Philological Association*, 12, 5–26. <https://doi.org/10.2307/2935666>